

Тарасава Святлана Мікалаеўна

нарадзілася 18 лістапада 1966 года на Магілёўшчыне. Пасля заканчэння школы вучылася на філалагічным факультэце Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Навучаючыся там, сур'ёзна зацікавілася літаратуразнаўствам. У 1990 годзе пачала працу на кафедры беларускай літаратуры гэтай навучальнай установы, дзе і працуе па сённяшні дзень на пасадзе старшага выкладчыка. Напрамак яе навуковай працы ў галіне літаратуразнаўства, крытыкі стала сучасная беларуская літаратура, і ў прыватнасці - беларуская паэма. Выступае з артыкуламі ў рэспубліканскім і замежным друку. З 1995 года з'яўлялася кіраўніком студэнцкага літаратурнага аб'яднання "Наднёманскія галасы". І сёння актыўна працуе з творчымі студэнтамі і школьнікамі. У 2013 годзе праца Тарасавай С.М. была адзначана Прэміяй Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь за асобы ўклад у развіццё здольнасцей адораных вучняў і студэнтаў. Жыве ў Гродна.

МАТЫЎ ПАЛЯВАННЯ Ў ТВОРАХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ ПАЭМНАГА ЖАНРУ

Тэма палявання здаўна займае сваё знакавае месца ў беларускай літаратуры. Маляўніча апісанае М.Гусоўскім ў паэме "Песня пра зубра", паляванне не раз з'яўлялася яркім момантам у сюжэтным дзеянні самых розных твораў не толькі паэмнага жанру.

Тым не менш, твор вядомага пісьменніка старажытнасці і сёння ўспрымаецца як своеасаблівая энцыклапедыя паляўнічай навукі. Некаторыя спецыяльныя выданні, што асвятляюць гісторыю беларускага палявання, часта звяртаюцца да цытавання паэмы М.Гусоўскага. Нягледзячы на дакладнасць захаваных у творы паляўнічых звестак, ён прываблівае і многім іншым, што датычыцца тэмы палявання, якая набывае ў ім дастаткова шматзначны сэнс.

Ужо з першых старонак паэмы "Песня пра зубра" М. Гусоўскага мы даведваемся, што згадка пра паляванне для паэта – гэта, найперш, успамін аб радзіме, родных лясах і пушчах. У далёкай, чужой краіне да драбніц успамінаецца паляўнічая бацькава навука:

...як звяроў прыкмяцаць

Нюхам, і вухам, і вокам .[1,с.14]

Можна згадзіцца са сцвярджэннямі, што паляванне на зубра ў Міколы Гусоўскага падаецца як рыцарскі занятак, як праверка чалавека на смеласць і знаходлівасць:

...Лепшая практыка воку, лекарства для вуха -

Высачка звера з яе пастаянным дазорам. [1, с.27]

Але ўжо ў XVI ст. паляванне пачынае набываць і іншую ацэнку. Гэта не толькі неабходны для выжывання чалавека працэс, не толькі своеасаблівае спаборніцтва, а для большасці бяздумная забава. Як пісьменнік-гуманіст, глыбакадумны філосаф, М.Гусоўскі не мог абмежавацца проста канстатацыяй фактаў знішчэння прыродных багаццяў краю і ў тым ліку зубра. Ім бачылася і адчувалася большая небяспека, што пагражае існаванню ўсяго жывога, у тым ліку і чалавека.

Так склалася разуменне палявання як працэса з процілеглым па сваіх праявах значэннем. З аднаго боку, паляванне – промысел, неабходны для выжывання чалавека ў суровых прыродных умовах. З другога, паляванне – гэта небяспечная з’ява, у якой лёгка можа страціцца мяжа паміж неабходнасцю і прагавітым задавальненнем.

З удасканаленнем сродкаў вытворчасці, уладкаваннем жыцця чалавек не адмовіўся ад свайго, ўсё менш неабходнага яму для задавальнення жыццёвых патрэб занятку. Ён вынайшаў новыя адмысловыя спосабы забойства, што спраўдзіла многія прадказанні пісьменніка. Чалавек і ў новым XX стагоддзі так і не навучыўся вызначаць тую мяжу, што ператварае акт змагання за жыццё ў акт знішчэння гэтага самага жыцця.

Трывожны матыў, заяўлены ў паэме М.Гусоўскага, падхапілі іншыя творцы, развілі, далучыліся на балючага роздому.

Паколькі ўпершыню тэма палявання загучала ў творы паэмнага жанра, то бачыцца лагічным яе працяг менавіта ў гэтым рэчышчы, што і даказваюць творы пісьменнікаў XIX ст. А.Міцкевіча “Пан Тадэвуш”, Янкі Лучыны “Паляўнічыя акварэлькі з Палесея”. Аднак і XX стагоддзе не выраклася ўсталяванай літаратурнай традыцыі ў звароце да тэмы палявання. Яго водгук знаходзім у творчасці беларускіх пісьменнікаў-класікаў, у прыватнасці, багатай на разнастайныя адценні аўтарскай думкі паэме “Новая зямля” Якуба Коласа. Першую згадку пра паляванне знаходзім ў раздзелах паэмы “Воўк”, “Зіма ў Парэччы”. Сцэн уласна палявання тут няшмат. Аўтар, апісваючы будзёныя клопаты лесніковай сям’і, якімі пачынаецца раздзел “Воўк”, згадвае пра паляўнічыя схільнасці Уладзі, старэйшага сына Міхала, што больш за навуку “любіў ён з цэпам завіхацца // Або па лесе пацягацца, // Пабегаць з стрэльбай за лісамі, // Ці за куніцай, ці тхарамі.” [3,с.134]. Ды і занятак самога Міхала падразумявае добрае веданне паляўнічых “сакрэтаў”, павадак звяроў: “Міхал ідзе, сляды чытае! // Вось тут танюткі ланцужок // Лёг так прыгожа на сняжок...” [3,с.136]. Тэма палявання лагічна перакідваецца і ў наступны раздзел “Зіма ў Парэччы”. У апісанне зімовага быцця селяніна пісьменнік трапна ўкрапляе згадку пра яго паляўнічыя справы: “Цяпер зайцы ў лясках гуляюць, // Іх упалюеш без прынады, // Тым болей, што ганчак харошы // Ёсць сэнс прайсціся па парошы.” [3,с.144]. Палююць Міхал з Антосем і на тхароў, і на ліс. Для дзяцей такія паходы запамінаюцца незвычайнымі, часта забаўнымі прыгодамі, дзе галоўнае не толькі здабыча, але і па-жыццёваму трапна ацэнены дзядзькам Антосем вынік: “Забілі зайца, не забілі, // Але ж, брат, гуку нарабілі.” [3,с.148]. Але для дарослых гэты

занятак не толькі баўленне часу, ёсць у ім і іншая патрэба: “У Свержні Іцка з Моўшам проста да шкуркі ўліпнуць, як кароста” [3,с.144]. Як бачыцца са згаданых урыўкаў, паляванне з’яўляецца для сям’і Міхала і сродкам існавання, але ніводны з герояў не пераходзіць тых межаў, каб ператварыць гэты занятак ў прагавітае вынішчэнне. А пагрозу паэт адчувае вельмі рэальную: “Не сцерпіць нават і каменне...Каб не заплакаць з таго здзеку, // Што чалавек – звер чалавеку - // Так злосна чыніць, неўспагодна!..”[3,с.142].

Тым не менш, знакавае месца ў змесце паэмы займаюць не названыя сцэны, а раптоўная сустрэча Міхала з ваўком, які ледзьве не стаў яго ўдалым паляўнічым здабыткам: “Ён брамкі ў стрэльбе адчыняе, // Прыклад падносіць да пляча...”[3,с.139]. Але паляванне не ўдалося – звер гіне ў палонцы. Пакутлівая смерць ваўка ўражвае Міхала, і ён не знаходзіць у сабе сілы выстраліць: “...аж шкода яго стала - // Так вочы жаласна глядзяць, // Ну, вось, дальбог, шкада страляць!”[3,с.141]. Апісаная сцэна робіцца запамінальнай не толькі з-за побытавай дакладнасці, у ёй закладзены сімвалічны падтэкст. Па азначэнні Шаладонавай Ж.: “У сувязі з міфалагічным зместам вобраз ваўка (воўк – татэм старажытных продкаў беларусаў) крушэнне планаў Міхала і як вынік – смерць героя ўспрымаецца, як нацыянальная катастрофа. Узнікаюць правамочныя, трывожныя прадчуванні: калі гіне старажытны татэм продкаў – ці не такі ж незайздросны лёс мусіць напаткаць нацыю?” [4,с.57]. Апісанне панскага плявання падаецца ў раздзелах “На глушцовых токах”, “Панская пацеа”, у якіх да нядаўняга часу крытыка часта бачыла не больш чым выяўленне сацыяльных кантрастаў тагачаснага грамадства. Але, зыходзячы з мастацкага прынцыпу пісьменніка, паводле якога “з’явы і рэчы, падзеі і наогул прадметны свет існуюць і ўспрымаюцца ў “Новай зямлі” як бы ў двух вымярэннях – у межах звычайнага, будзёнага іх існавання і ўспрымання ў межах быццёвых” [2,с.70], у гэтых раздзелах паэмы, хаця і падаецца працэс палявання як складаны комплекс своеасаблівых уменняў і навыкаў, але відавочным робіцца і іншы сэнс, што і адзначаецца даследчыцай Шаладонавай Ж.: “Якуб Колас праз алегарычна-вобразны малюнак палявання раскрывае герою яго ж уласную будучыню. Мара героя таксама не паспела “разняць крылы”. Глыбока сімвалічная ў творы і гібель глушца, вобраз якога атаясамлівае “першародную, спрадвечную ідэю прыроднага суладдзя і хараства” [4,с.90]. Названы матыў вельмі ж сугучны таму, што некалі загучаў у паэме М.Гусоўскага. Вобразы зубра, ваўка, глушца становяцца знакавымі вобразамі-сімваламі, праз якія пісьменнікі розных эпох імкнуцца данесці да суайчыннікаў трывожную думку-папярэджанне.

Можна заўважыць у названых раздзелах паэмы якуба Коласа і такі нюанс: навыкі дасканалы палявання дэманструюць прадстаўнікі сялянскага саслоўя, што забяспечваюць поспех і здабычу панскім асобам. А гэтыя прадстаўнікі “вышэйшага” класа выяўляюць толькі пыху і фанабэрыстасць, а не практычны вопыт паляўнічага. Наяўнасць іроніі ў паказе некалі асноўнага занятку радавітай шляхты нясе ў сабе і такую думку, што паляванне канчаткова страціла сябе як велічна-ўрачыстая з’ява ў жыцці дваранства і засталася, у лепшым выпадку, як даніна традыцыі.

Паляванне ў новых грамадскіх умовах ХХ ст. паступова адыходзіць на другі план, застаючыся, аднак, у сілу звычкі і прыроджанай спадчынай патрэбы адным з галоўных задавальненняў чалавека. Можна таму ў творах мастацкай літаратуры гэты вобраз застаўся па-ранейшаму запатрабаваны і знайшоў свой працяг і ў паэтычных, і празаічных творах.

Матыў, заяўлены ў далёкай старажытнасці, што папярэджвае пра злавеснасць наступстваў бяздумных паляўнічых забаў, аказаўся блізім і сучасным аўтарам, якія часта ўключаюць яго ў свае творы, дзе вядзецца асэнсаванне сацыяльных, эстэтычных, філасофскіх пытанняў сучаснасці. Ён пазнаецца сярод праблемнага рознагалосся ў паэмах В.Зуёнка “Сяліба”, М.Арочкі “Крэва” і інш. У творах сучасных аўтараў апісанне палявання не падаецца буйна і ўражліва, як у пісьменнікаў мінулых эпох, але прысутнасць гэтага матыву дапамагае ў трывожным філасофскім спасціжэнні трагізму ў лёсе народа.

Літаратура:

1. Гусоўскі М. Песня пра зубра:Паэма.- Мінск, 1973.
2. Жураўлёў В. Якуб Колас і паэтыка беларускага рамана.-2-е выд.,выпр., дап.- Мінск,2004.
3. Колас Я Новая зямля.Сымон-музыка:Паэмы.-Мінск,1986.
4. Шаладонава Ж. Фарбы быту і быцця ў паэме Якуба Коласа “Новая зямля”.-Мінск,2001.

Тарасава С.М.

ФАЛЬКЛОРНАЯ «ЦЫТАТА» Ў КАНОНЕ ЖАНРУ ПАЭМЫ

Праблема ўзаемадзеяння народнай творчасці і літаратуры неаднаразова разглядалася навукоўцамі на самых розных узроўнях.

Несумненным прызнаецца ўплыў фальклору на развіццё многіх літаратурных жанраў, у тым ліку паэмы, якая, па сведчанні навукоўцаў, як “ні адзін жанр сучаснай літаратуры не ўрастае так у сіваю даўніну тысячагоддзяў” (М.Арочка) і “глыбока ўваходзіць сваімі каранямі ў вусную народную творчасць” (А.Сакалоў).

Сваімі асноўнымі катэгорыямі паэма ў многім абавязана фальклору: “Паэма – жанр эпіка-патэтычны. Такой яна была ў зародку, у народнай паэзіі, як гераічная песня, такой заставалася ў часы антычнасці, у сярэднія вякі, у новую эпоху, такой яна застаецца і ў наш час” [8, с.12].

Уплыў народнай творчасці на жанр паэмы адчувальны на розных узроўнях: стылістычным, змястоўным, жанрава-кампазіцыйным, а таксама на этычных і эстэтычных прынцыпах пісьменніка, яго светапоглядных уяўленнях.

Спалучэнне аднак, што належаць да розных мастацкіх сістэм – фальклорнай і літаратурнай бачыцца заканамернай з’явай, вызначанай прынцыпамі новай стадыі паэтыкі, якая бярэ свой пачатак з к.ХVIII- пач.ХІХ стагоддзяў. Менавіта ў гэты час фальклор становіцца асабліва запатрабаваны пісьменнікамі розных мастацкіх напрамкаў і актыўна пранікае ў мастацкую канструкцыю твора.

Так паэма “Тарас на Парнасе” дае адзін з першых прыкладаў выкарыстання разнастайных прыёмаў і сродкаў, выпрацаваных вуснай народнай творчасцю: фальклорны алегарызм, вобразная сімволіка, паэтычныя тропы. Раскрыццю ідэйнага зместу паэмы садзейнічаюць элементы розных фальклорных жанраў, у прыватнасці казкі.

Кіруючыся наказам М.Багдановіча, заяўленым у артыкуле “Забыты шлях”: “мы можам жыўцом браць з народных песняў тыя скарбы, аб каторых была мова вышэй, - браць і ўстаўляць у свае вершы” [2, с.201], беларускія аўтары твораў паэмнага жанру адныя з першых звярнуліся да рэалізацыі паэтавай ідэі. Тым больш, што ўзор такой своеасаблівай формы ўзаемадзеяння таксама ўжо склаўся ў літаратуры XIX стагоддзя, у вершаваных аповесцях В.Дуніна-Марцінкевіча, які багата ўводзіў у свае творы этнаграфічнага і фальклорнага матэрыялу – вобразы, сюжэты народных казак, легенд, песень. Відавочна: усё названае не з’яўляецца пасіўнай часткай, аўтар падпарадкоўвае яго сваім эстэтычным і паэтычным прынцыпам.

Непасрэдна адштурхоўваючыся ад Багдановічавай пазіцыі “браць і ўстаўляць”, па-свойму выяўляе яе ў сваім паэмным трыпціху Ул.Дубоўка, які даў прыклад як “дастасоўваць сумарныя вымярэнні народнага вопыту шматзначна да самых актуальных праблем сучаснасці” [1, с.103].

Вопыт пісьменнікаў-класікаў у плане звароту да вуснай народнай творчасці, менавіта ў форме фальклорнага “цытавання”, аказаўся прыдатным для творцаў пазнейшага часу, што прылучыліся да развіцця паэмнага жанру ў беларускай літаратуры. Пісьменнікаў, што належаць да розных мастацкіх напрамкаў, яднаюць агульныя рысы: іх хвалюе эстэтычная прырода нацыянальнай мастацкай традыцыі, філасофская накіраванасць зместу народнай творчасці.

Вопыт мінулага часу і сучаснасць у паэмах такіх майстроў слова, як Ніл Гілевіч, Васіль Зуёнак, Рыгор Барадулін, аказаліся здольнымі да ўзаемапранікнення; паяднанне гэтых двух паняццяў у межах аднаго твора характарызуе не толькі аўтарскую філасофска-светапоглядную думку, але і знаходзіць выяўленне ў вобразнай структуры паэм, іх унутранай арганізацыі.

Адметны прыклад выкарыстання фальклорнай “цытаты” выяўляецца ў паэме Ніла Гілевіча “А дзе ж тая крынічанька”, якая “свядома нацэлена на сцвярджанне высокай самацэннасці духоўных першаасноў народа і ў першую чаргу народнапесеннай эстэтыкі” [1, с.302]. Для выяўлення дадзенай думкі ў апавядальна-падзейную форму паэмы аўтарам уключаны дзве народныя песні “А на гары ялушачка...” і “Казачэнька мой міленькі...”, гучыць у творы прыглушаны матыў яшчэ адной, вынесенай у яго назву. Паэма аказваецца прасякнута моцнай лірычнай плыню, якая праяўляецца не ў разгорнутых маналогах героя, а ў народнай песні, што можа куды глыбей выказаць стан душы, перажыванні, пачуцці.

Выкарыстоўвае аўтар фальклорную “цытату” і як спосаб раскрыцця характару сваіх персанажаў: менавіта песня дапамагае герою, збіральніку

народных скарбаў, убачыць душэўнае хараство дзяўчыны, ацаніць яе прыродны розум, мудрасць, далікатнасць натуры.

Творчасць іншага прызнанага майстра паэмнага жанру не выпадкова характарызуецца навукоўцамі так: “Наследаванне фальклорным традыцыям характэрна для многіх твораў В.Зуёнка, у яго вершах і паэмах натуральна зліваецца індывідуальна-аўтарскае і народнае...”[6, с.162]. Выказванне можна адназначна аднесці і да паэмы “Сяліба”, прысвечанай выяўленню актуальнай грамадскай праблемы адносінаў чалавека і прыроды і далучанай да яе праблемы духоўнасці сучаснага грамадства. У рэчышчы апошняй і варта разглядаць выкарыстанне аўтарам у творы жанру гукальнай вяснянкі:

Ты, пчолачка,
Пчолка ярая!
Ты вылеці за мора,
Ты вынесі ключыкі,
Ключыкі залатыя... [7, с.300]

Згаданая песня суадносіцца ў паэме з вобразам дзяўчыны асобы паэтычнай, здольнай адчуваць і мысліць. Пазітыўны вобраз пчалы ў народнай песні кідае такі ж станоўчы водсвет і на вобраз герані, дапамагае нам адчуць яе душэўны стан. Таму можна цалкам згадзіцца з думкай даследчыка, што “шырокае выкарыстанне народна-паэтычных матываў (побач з суб’ектыўна-асабістым спосабам падачы матэрыялу) у значнай ступені ўздзейнічае на агульную лірызацыю паэмнага палатна”. [6, с.162]

У паэме “Лукам’е” В.Зуёнка функцыянальная роля “фальклорнай цытаты” прыкметна змяняецца. Твор, звернуты да адлюстравання падзей далёкага XV ст., у той жа час ён дазваляе ўнікнуць у дастаткова шырокае кола гістарычных і агульначалавечых праблем. Аўтар, выяўляючы асноўныя канфлікты часу, малюючы жорсткі і бязлітасны свет людзей, процістаўляе яму свет прыроды, у якім, адзіным, захавалася адвечная гармонія чалавека і прыродных стыхій. В.Зуёнак узнаўляе ў паэме старажытнае свята Купалля, падрабязна апісваючы дэталі купальскага рытуалу, важнай часткай якога з’яўляецца замова агню:

Бацюхна Зніч,
Агну пазыч, -
Полымем выпякаць,
Іскрамі вышчыкаць,
Сілу ведзміну
Адсякаць. [7, с.250]

Як вядома, у народнай паэзіі замова, з’яўляючыся неад’емнай часткай акту абрада, выконвае сакральную функцыю, яе задача ўздзейнічаць на адушаўлённыя сілы быцця. Паэма В.Зуёнка адметная тым, што жанр замовы захаваў сваё асноўнае значэнне ў змесце твора, але ён жа набыў і іншую функцыю – эстэтычную, стаўшы жанрам, праз які аўтар выявіў свой мастацкі спосаб бачання і разумення рэчаіснасці. Замова агню – і частка абрада, які ўзнаўляе ў творы аўтар, і мастацкі вобраз, які дапамагае аўтару “арганічна

ўжывацца ў далёкую эпоху, у асаблівасці жыцця і побыту, псіхалогіі, светаадчування людзей таго часу” [5, с.18].

Рыгор Барадулін з’яўляецца яшчэ адным прадстаўніком пакалення, якое вылучае, па азначэнні М.Арочкі, “непрыхаваная нацэленасць на паэтызацыю ўсяго таго “незамучонага”, што можна і сёння скарыстаць у якасці аднаго з істотных духоўных арыенціраў” [1, с.303].

Як сведчаць творы пісьменніка, з самага пачатку паэтычнай дзейнасці яе духоўнай асновай становіцца народная творчасць. “Паэзія Рыгора Барадуліна становіцца нібы своеасаблівай хрэстаматый, па якой можна вывучаць фальклор. Мы бачым, што народныя песні, казкі, легенды, прымаўкі, прыказкі, загадкі шырока ўваходзяць у яго творчасць у ранні перыяд” [5, с.101.].

Паэмы Р.Барадуліна таксама з’яўляюцца ўзорам арыгінальнага камбінавання аўтарскага і фальклорнага матэрыялу, якія арганічна дапаўняюць адзін аднаго. Галоўнае, што ўдаецца пісьменніку, захаваўшы адметнасць жанраў народнай творчасці, іх стылёвыя адзнакі, стварыць свае унікальныя паэмныя канструкцыі, у якой два ўспрымання свету выступаюць як выяўленне мастацкага цэлага.

Функцыянальная роля фальклорнай “цытаты” ў паэмах пісьменніка дастаткова разнастайная.

Гэта і спосаб раскрыцця характару лірычнага героя (паэма “Вяртанне ў першы снег”), які, як найдаражэйшую каштоўнасць, трымае ў памяці не толькі вобразы роднага дому, блізкіх людзей, але і некранутую чысціню, маральную дасканаласць дзіцячага свету, што захаваўся ў прыказках, загадках, забаўлялках.

Сустрэкаем у паэмах Р.Барадуліна фальклорнае “цытаванне”, што служыць сродкам выяўлення псіхалагічнага стану героя. Такая адзнака назіраецца ў самай трагічнай па змесце паэме пісьменніка “Блакада”. Душэўны боль, трывогу, горыч жанчыны, якая страціла мужа, перадае галашэнне:

А мой Іваначка,
Набудзілася я цябе,
А цяпер
Цябе дуб караніць... [3, с.67]

Гэтую ж місію выконвае і жанр песні, што і падкрэслена адным з даследчыкаў: “Песні, што арганічна ўплятаюцца ў барадулінскія творы, - самыя розныя па відах, па настраёнасці, гледзячы аб чым ідзе гутарка ў вершы ці паэме” [5, с.102].

Паэмы Р.Барадуліна выяўляюць яшчэ адну своеасаблівую функцыю фальклорнай “цытаты” – яна “жывіць гумарыстычна-сатырычную плынь” (А.Астраух), пра што сведчыць паэма “Смаргонская акадэмія”. Сатырычны твор ўдала аб’яднаў у сабе і індывідуальна-аўтарскае, і народнае, што ўвасоблена ў розных жанрах вуснай народнай творчасці: прыпеўкі (“Цыган бацька, цыган я, // Улавілі салаўя.// Бацька ў пуню, // А я ў ток, // Бацьку ўбілі, а я ўцёк!”) [3, с.86], дражнілкі (“Мядзведзь, мядзведзь, // Не ўмеў сядзець, //

Пакуль навучыўся, // Хадзіць забыўся.”) [3, с.87], кляцьба (“ – Каб учарнела ты(каб!), як саган! // - Каб спаў з табою стары цыган!”) [3, с.89].

Дасціпнасць, трапнасць ацэнак, што выяўляе народны гумар, дазваляюць паэту не толькі выявіць асноўную думку паэмы, заключаную ў адмаўленні любога насілля і прыгнёту, але і паказаць эстэтычную вартасць народнай смехавой культуры.

Як сведчаць назіранні, узровень узаемадзеяння фальклорнага і літаратурнага матэрыялу ў жанры паэмы мае сталыя традыцыі і працягвае сваё развіццё ў творах сучасных аўтараў. Адною з форм узаемадзеяння народнай творчасці і літаратуры з’яўляецца выкарыстанне фальклорнай “цытаты”, якая умела ўводзіцца аўтарамі ў змест твора і з’яўляецца шматфункцыянальным сродкам.

Аўтары паэм больш часта звяртаюцца да выкарыстання ў сваіх творах паэтычных жанраў фальклору: песень, замоў, прыпевак і інш., у якіх дамінуе лірычная плынь. Так фальклорная “цытата” дае знакавыя магчымасці для ўнясення ў кананічную форму паэмы суб’ектыўна-лірычнага пачатку, што актыўна садзейнічае дэкананізацыі паэмнага жанра.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Арочка М. Беларуская савецкая паэма.- Мінск, 1979.-336 с.
2. Багдановіч М. Забыты шлях // Багдановіч М. Шыпшына: Вершы, аповяданні, нарысы, крытыка, публіцыстыка.- Мінск, 1991.-С.198-203.
3. Барадулін Р. Збор твораў. Т.3.Паэмы, вершы.- Мінск, 1999.-335 с.
4. Гарэлік Л. Зямля бацькоў дала мне права: Станаўленне творчай індывідуальнасці Рыгора Барадуліна.-Мінск, 1983.-128 с.
5. Гніламёдаў Ул. “ І ўсіх працягаў я – пачатак”: Паэтычны эпас Васіля Зуёнка “Пяцірэчка”// Роднае слова.- 1995.- №6.-С.8-21.
6. Заяц Н. “Пяць рэчак з крыніцы маёй...” (паэмны цыкл В.Зуёнка “Пяцірэчка”) // Польшча.- 2005.-№6.- С.157-177.
7. Зуёнак В. Жніўны дзень: Выбранае.- Мінск, 1985.-351с.
8. Лазарук М. Станаўленне беларускай паэмы. (Жанр паэмы і некаторыя асаблівасці развіцця беларускай літаратуры ў першай палавіне XIX ст.)- Мінск, 1968.- 200с.

Калядныя матывы ў паэзіі пісьменнікаў Гродзеншчыны

Нягледзячы на прысутнасць у нашым жыцці самых разнастайных дасягненняў навукі і тэхнікі, свядомасць сучаснага чалавека па-ранейшаму застаецца зарыентаванай на традыцыі народнай і асабліва хрысціянскай культуры. І таму прымаючы як зыходнае сцвярджэнне І.Багдановіч, што *“Біблейскія сюжэты і персанажы, евангелічныя падзеі (асабліва нараджэнне Хрыста і Яго ўваскрэсенне), дзеянні святых, апакрыфічныя матывы, хрысціянскі маральна-этычны ідэал былі прадметам літаратурнага пераасэнсавання на Беларусі з ранніх вякоў хрысціянства, нягледзячы на кволасць літаратурнай традыцыі ў паасобныя гістарычныя*

перыяды” [2], можна дадаць думку пра творчы працяг гэтай традыцыі на сучасным этапе развіцця беларускай літаратуры.

У сваім артыкуле “Шлях да святыні. Матыў Вялікадня ў беларускай паэзіі” І.Багдановіч абазначыла велікодны евангельскі сюжэт як “*асабліва прыдатны для літаратурных інтэрпрэтацый*”. Беларуская паэты, сапраўды, удзялілі значную ўвагу гэтаму матыву, які праходзіць практычна праз усю беларускую літаратуру, набываючы на кожным яе вітку развіцця сваё асобае ідэйнае гучанне. Тым не менш, назіранні за творчасцю беларускіх аўтараў даюць падставу вылучыць яшчэ адзін матыв, які не ў меншай ступені спрабавалі інтэрпрэтаваць беларускія аўтары. Вытокі гэтага матыву маюць дастаткова старажытнае паходжанне, а на характар яго выяўлення аказалі ўплыў і язычніцкая, і хрысціянская традыцыі. У дадзеным выпадку гаворка ідзе пра адно з самых шануемых беларусамі святаў –Каляды.

Па сцвярджэнні навукоўцаў, “*перыяду зімовага сонцастаяння надавалася значэнне часу, калі пачынаў адраджэцца на новы віток жыцця Бог-Сонца... У гонар адраджэння Бога-Сонца ў народзе праводзіліся шматлікія ўрачыстасці і святкаванні, якія ў славян замацаваліся пад агульнаю назвай – Каляды*” [11,с.22]. З прыняццем хрысціянства да Калядаў былі прымеркаваны два вялікія рэлігійныя свята – нараджэнне Хрыста і Вадохрышча. У асноўных абрадах, якімі суправаджаліся згаданыя свята, цесна перапляліся дахрысціянскія вераванні з царкоўна-хрысціянскімі элементамі. І сёння Каляды як старадаўняе свята не страціла сваёй знакаваасці. Яго магічны сэнс, яркая абрадаваасць, агульны жыццядайны настрой прыцягваюць і застаюцца з намі па сённяшні дзень.

Натуральна, што гэтыя адзнакі прываблівалі і творцаў, якія не прамінулі ў адметнай мастацкай форме выявіць сваё ўспрыманне і разуменне глыбіннай сутнасці старажытнага народнага свята. Тым больш, што ў самім свяце было закладзена ў належнай меры паэзіі, песеннасці, розных драматызаваных імправізацый. У зборніках фальклору занатавана дастаткова вялікая колькасць песенных тэкстаў, якія суправаджалі святкаванні Каляд.

У мастацкай літаратуры самыя яркія творы, дзе выяўляецца калядны матыв, з’явіліся ў пачатку ХХ стагоддзя. Прызнана выключнай заслуга класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа, які ў сваёй паэме “Новая зямля” святу Каляды прысвячае цэлы раздзел, гэтым самым падкрэсліваючы важнасць згаданай падзеі ў тагачасным жыцці беларусаў. Пры апісанні каляднай пары ўсё патрапіла ў поле зроку паэта: зімовая прырода ў сваёй асаблівай красе, традыцыйныя заняткі сялян у гэту пару, падрыхтоўка да свята, прыкметы і адметныя святочныя рытуалы і, канечне ж, каларытнае апісанне святочнай каляднай вячэры:

За квасам елі верашчаку,
А потым блінчыкі на маку,
А там ламанцы-праснакі
З пшанічнай добрае мукі... [8,с.163]

І.Навуменкам дакладна заўважана, “ад застолля напярэдадні каляд, калі спраўлялася куця, патыхае старой язычаскай сімвалічнасцю... Рэчавасць, дакладнасць і тут вызначаюць характар паэтычнага малюнка” [9, с.93].

У працяг Коласавай традыцыі калядны матыў загучаў у творчасці заходнебеларускага паэта-святара Казіміра Сваяка. У яго вершаваным творы пад назвай “Песня на Каляды” фактычна пераказваецца евангелічны сюжэт пра нараджэнне Хрыста. Але сам верш вытрыманы ў стылі народнай песні, ён пераклікаецца з вядомымі каляднымі спевамі, дзе славіцца нараджэнне Божага Сына і шануюцца яго дабрачынныя бацькі:

Чэсць Табе, Марыя,
Чыстая лілія:
Цябе Божай Маці
Будзем называці [10,с.125].

Пасля кожнай страфы верша паўтараецца прыпеў: “— Каляда-Каляда, гэі”. Падобны элемент –характэрная для народных калядных песень дэталь, яна дапамагае стварэнню належнай святочнай атмасферы, выяўляе прыўзнятасць, радаснасць адчуванняў.

Прыклад К.Сваяка вяртае калядны матыў у рэчшчы хрысціянскай традыцыі, што з’яўляецца заканамерным для паэта-святара. Фінальная частка верша К.Сваяка гучыць у значнай ступені сімвалічна. Паэту было важна данесці думку аб усеагульнай любові Бога і яго заступніцтве:

Браточки гукніце,
На ўвесь свет пяце,
Што Бог чалавеку
Спагадаў ад веку [10,с.126].

Так у калядным вершы К.Сваяка рэалізуецца асноўны матыў усёй яго паэзіі - заступніцтва перад Богам за свой народ. У эпоху вялікіх зломаў і хістанняў паэту бачылася крайняя неабходнасць падмацаваць веру чалавека хаця б у божую абароненасць, настроіць на лепшае.

Два пазначаныя прыклады па сутнасці запачткавалі два прынцыпы выяўлення каляднага матыву ў творах беларускіх пісьменнікаў: адзін з акцэнтам на народную абрадавасць і элементы язычніцкай культуры, другі арыентаваны на евангельскую традыцыю з выразнай рэлігійнай думкай.

Традыцыю каляднага святкавання ў гродзенскім рэгіёне па праву можна назваць адной з самых ўстойлівых і запатрабаваных. Звярнуўшыся да проста статыстычных дадзеных, якія падрыхтаваны аддзелам культуры Гродзенскай вобласці, можна ўбачыць якія разнастайныя формы выяўляе ў сучасны час святкаванне Калядаў: святочнае калядаванне, тэатралізаваныя прадстаўленні, вячоркі, калядныя сустрэчы і інш. У мерапрыемствы ўключаюцца звесткі, запісаныя ад жыхароў-старажылаў сваёй мясцовасці: прыкметы, звычаі, абрадавыя дзеянні, абрадавыя песні мясцовых носьбітаў песеннага фальклору[6].

Натуральна, што калядны матыў знайшоў сваё мастацкае ўвасабленне і ў творчасці пісьменнікаў Гродзеншчыны. Сямейныя традыцыі, хрысціянскае выхаванне, адчуванне знакавай сутнасці гэтага свята сталі той прыдатнай

асной для асобай мастацкай інтэрпрэтацыі каляднага матыву ў іх вершаваных творах.

Згадку пра адмысловае выяўленне каляднага матыву ў паэтаў Гродзеншчыны правамерна пачаць з прыкладу верша Ларысы Геніюш, постаць якой “з гледзішча зберажонай коштам неймаверных высілкаў унутранай свабоды займае асаблівае месца ў гісторыі беларускага прыгожага пісьменства”[4, с.5].

У яе зборнік выбраных твораў (2006 г.) уключаны і верш “Святы вечар”, які па зразумелых прычынах у ранейшы час друкавацца не мог. Паэтка з глыбока хрысціянскім пачуццём апісвае ў вершы пярэдадзень Калядаў, якому яна ў значнай меры сімвалічна надае адзнакі святасці. Але ў святочнай настрой урываюцца дэталі зімовага пейзажу, што асацыіруецца з агульнай трывожна-суровай атмасферай савецкага часу, калі прыгняталася свабодная думка, занепадала духоўнасць, ганьбаваліся любыя праявы нацыянальнага пачуцця. Паэтычныя тropy (эпітэт “поле пустое”, метафара “плачуць сумна ліхія вятры”) ў значнай меры трапна перадаюць адчуванне дысгармоніі ў навакольным свеце. Менавіта ў калядным свяце, калі збіраліся ўсёй сям’ёй, ядналіся духоўна, згадвалі продкаў, паэты бачыўся выток і выхад з духоўнага чалавечага адчужэння. Аўтарка пераканана, што ад духоўнага паразумення ў коле сваіх блізкіх можна прыйсці да паразумення агульналюдскага:

Няхай будзе вам цёпла, бы ў бацькавай хаце,
ў гэтым свеце шырокім, гдзе столькі дарог.
Няхай людзі зямлі для вас будуць, як брацця,
і жыццёвыя сцежкі прастуе вам Бог [4, с.158].

І галоўнае: высокая духоўная настроенасць свята можа дапамагчы знявераным, даць сілы спакутаным, тым, што згубіліся “ў шуканні свае Беларусі”. Згаданы верш у значнай ступені адкрывае маральныя і духоўныя прынцыпы самой аўтаркі: дабрата, ахвярнасць, клопат пра прыніжаных і абяздоленых, асуджэнне жорсткасці, гвалту, услаўленне ладу і міру ў ДOME.

Па сцвярджэнні І.Багдановіч, паэтка “*пранесла праз усю сваю творчасць і праз усё жыццё нязломны хрысціянскі дух і высокае пачуццё беларускага нацыянальнага патрыятызму*” [2].

Свой знакавы сэнс уклаў у верш “Нараджэнне Хрыстова – Каляды - ...1995...2000” Алег Бембель, які цяпер з’яўляецца насельнікам Свята-Успенскага Жыровіцкага манастыра. У літаратурным асяродку ён больш вядомы пад псеўданімам Зьніч. Праз прызму вялікага свята аўтар углядаецца ў пачатак і новага часу, і новага тысячагоддзя. У сімвалічнай форме ў вершы выяўляецца думка пра нявызначанасць чалавечага лёсу і абставін, над якімі ўладарыць адзіны “суддзя вякоў і сэрцаў”. Паратунак бачыцца ў захаванні міласэрнасці і паразумення, да чаго і заклікае паэт:

народзе,
б о л е й з а с в а б о д у
сваю нязломную Лагоду

у сэрцах церпных беражы!.. [5, с.29]

Вялікае свята асэнсоўваецца паэтам ў філасофскім рэчышчы, з арыенцірам на хрысціянскія заповеды, яно трактуецца як пара, што дае магчымасць чалавеку і чалавецтву яшчэ раз прадумаць сваё жыццё і стаць на шлях маральнага пераўтварэння.

У значнай ступені хрысціянізавана ўспрымае свята Каляды гродзенская паэтка Д.Бічэль. У сваім вершы “Каляды”, якім сімвалічна адкрываецца яе зборнік духоўнай паэзіі “Іду сцяжынаю да Бога” (2012), аўтарка акцэнтуюе ўвагу на сваім глыбокаасабістым успрыняцці свята. Яе прываблівае не знешняя атрыбутыка свята, а тое яго высокадухоўнае напаўненне, якое здольны адчуць тыя, хто настроены на спасціжэнне вялікага Божага сэнсу і сябе ў гэтай велічнай прасторы Сусвету. Менавіта час божага Нараджэння дае такія прасветленыя хвіліны, калі адступаюць зняверанасць і страх і ёсць магчымасць наблізіцца да найсвяцейшай формы існавання:

Як быццам творыцца Імша...
Імша ўрачыстая пад небам...
Хрыстовым Целам, Божым хлебам
Святая корміцца душа... [3, с.7]

Высокадухоўны пачатак, які змяшчае ў сабе знакавае зімовае свята, змагла перадаць у сваіх вершах гродзенская паэтка Людміла Кебіч. Калядны матыў праходзіць праз многія вершы яе зборніка “Ключы ад неба” (2005), у якім дамінуе думка аб магчымасці чалавека знайсці духоўнае спаталенне і душэўную гармонію пад уздзеяннем шчырай веры. У вершах Л.Кебіч “Набліжаюцца Каляды”, “На Каляды” хвіліны чакання свята апісваюцца як светлая пара, калі чалавек жыве чаканнем цуда, калі прасвятляюцца яго помыслы, выяўляецца дабрачыннасць і шчодрасць. Такія хвіліны паэтка па праву лічыць незабыўнымі, непаўторнымі, бо менавіта Каляды – гэта своеасблівы час прасвятлення і духоўнага пад’ёму. Іншы верш паэтки “Каляда” ўвогуле ўяўляе сабой адмысловую паэтычную іправізацыю на матыў калядных песень-шчадравак. У ім пануе гулівы настрой, а ў дасціпных рэпліках гаспадара і каляднікаў гучаць жартаўлівыя інтанацыі:

Мы для Казы
Дадзім каўбасы...
...А табе, Чорт, -
дзіравы бот:
не разяўляй рот,
не зводзь народ! [7, с.64]

Тым не менш, у Л.Кебіч калядны матыў праяўляецца не толькі ў светларадаснай танальнасці. У вершы “Свята свят” аўтарка не столькі паглыбляецца ў сутнасць самага свята, яна спрабуе настроіцца на размову з Усявышнім, занепакоеная існуючай у свеце дысгармоніяй (“Год чарговы няўмольна згас // У спакусе, скрусе, ваганні...”). Таму ў вершы з’яўляецца малітоўны элемент, праз які і падаецца шчырая спроба ўраўнаважыць адносіны чалавека з існуючай рэальнасцю (“Зберажы нас у нашым змаганні”). Выяўленыя ў творах Л.Кебіч матывы дастаткова выразна

падаюць уласнааўтарскае светаўспрыманне. У непрадказальнай і супярэчлівай рэчаіснасці высокая духоўная настроенасць “свята святаў” падказвае чалавеку ці не адзіна магчымы шлях да духоўнага прасвятлення і ўзвышэння.

Праявы каляднага матыву выяўлены і ў паэзіі прадстаўнікоў маладзейшага пакалення, да прыкладу ў творчасці Г.Аўчыннікавай. Яе верш “Ноч перад Калядамі” акцэнтуюе ўвагу на прыродных дэталях, больш чым на абрадавых праявах свята. І адчуваецца, прыродны асяродак не ў меншай ступені выяўляе яго таемную сілу. У вершы перадаецца касмічнае адчуванне, калі душа становіцца адмысловым правадніком тых нябачных сувязей, што яднаюць сусвет, прыроду жывую і нежывую. Гэта адмысловая павязь ўсталёваецца не ва ўсякі час, а менавіта ў “ноч перад Калядамі”, “...дзе над суцішанай зямлёю/ Трымціць нябеснае святло...” [1,с.18]. Ва ўспрыманні паэтыкі, Калядны час – гэта асобы перыяд, калі размываецца мяжа паміж рэальным і фантастычным, калі магчымы самыя неверагодныя пераўтварэнні, калі аслабляюцца сілы зла, саступаючы месца любові і міласэрнасці.

Усе вышэй адзначаныя прыклады дазваляюць канстатаваць: мастацкае асэнсаванне каляднага матыву можна назваць адной са сталых традыцый беларускай літаратуры. Гэты матыв аказаўся ў значнай ступені блізкім і пісьменнікам гродзенскага рэгіёну, у якім і па сённяшні дзень свята Калядаў успрымаецца як падзея знакавая, сакральная, напоўненая высокім сэнсам. Таму часцей за ўсё Каляды бачацца праз прызму хрысціянізаванага погляду як “свята святаў”. Тым не менш у творах гродзенскіх пісьменнікаў знаходзіць выяўленне традыцыйнай каляднай абрадаваасці, якая мае старажытнае язычніцкае паходжанне. Але творы розных аўтараў, пісьменнікаў розных пакаленняў і рознага светаўспрымання яднае агульная думка аб роўнасці ўсіх людзей перад Богам, думка пра адзіна магчымы шлях чалавецтва да любові, добра і даверу.

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Аўчыннікава, Г. Ад зачыненай брамы: вершы /Г.Аўчыннікава.- Гродна, 2011, - 55с.
2. Багдановіч, І. Шлях да святыні. Матывы Вялікадня ў беларускай паэзіі// Наша вера: электронны часопіс.-2001.- №1(15).-// <http://litaraturaznaustwa.ru/2013/05/18/bagdanovich-i-shlyah-da-svyatyni-matyuy-vyalikadnya-ў-belaruskaj-paezii/>(дата звароту 05.10.2014).
3. Бічэль, Д.Я. Іду сцяжынаю да Бога: вершы/ Данута Бічэль.- Мінск: Про Хрысто, 2012.- 172с.
4. Геніюш, Л. Выбраныя творы /Л.Геніюш.- Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2006.- 616[8]с.
5. Зьніч (Бембель Алег Андрэевіч) “...Мне не цябе шкада – а тваю маці...”: Саната літасьці ў чатырох частках (альбо: гісторыка-філасофская элегія ў рыфмах) / Зьніч. – Слонім: Слоніўская друкарня, 2009.- 272с.
6. Інфармацыя аб правядзенні Калядных святаў у Гродзенскай вобласці// <http://www.docme.ru/doc/304355/infarmacyya-ab-pravyadzenni-kalyadnyh-svyataў-u-grodzenskaj> (дата звароту 04.10.2014).
- 7.Кебіч, Л.А. Ключы ад неба: вершы/Л. Кебіч.- Мінск: Про Хрысто, 2005.- 80с.
8. Колас, Я. Новая зямля. Сымон-музыка: Паэмы/ Якуб Колас. –Мінск, 1986. -448с.
9. Навуменка, І. Якуб Колас: Нарыс жыцця і творчасці/ І.Навуменка. – Мінск, 1982, - 208с.
- 10.Сваяк, К.В.Вибраныя творы/К.Сваяк.-Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2010.- 472с.

Тарасава Святлана

ХРАМЫ І СВЯТЫНІ ГРОДЗЕНШЧЫНЫ Ў МАСТАЦКІМ АСЭНСАВАННІ БЕЛАРУСКІХ ПАЭТАЎ

Паводле азначэння, дадзенага ў самым папулярным тлумачальным слоўніку, Храм – “гэта збудаванне, прызначанае для адпраўлення набажэстава і рэлігійных абрадаў, царква”.

Паводле Блажэннага Сімеона, архіепіскапа Фесаланікійскага, “...храм ёсць дом Божы, хаця і ўладкаваны з неадусаўлёных рэчаў: бо асвячаецца ён Божай ласкай і свяшчэннадзейнымі малітвамі” (пераклад аўт.).

Гэтыя адрозныя выказванні дакладна адлюстроўваюць два палярныя людскія ўспрыманні святога месца. Першае выяўляе бачанне храма як з’явы матэрыяльнай, зямной з яе прыкладным прызначэннем. Другое ўказвае на месца, дзе чалавек далучаецца да Бога, дзе перажывае і адчувае існае яднанне з Ім.

Як сведчаць шматлікія назіранні, абодва ўказаныя ўспрыманні святога месца дастаткова папулярныя ў светапоглядным полі нашых сучаснікаў, нягледзячы на значнае пашырэнне ў ім хрысціянскага вучэння. Думаецца,

гэта залежыць ад многіх прычын, у тым ліку і ад асабістых духоўных запатрабаванняў асобы.

Заўсёды заўважалася, чалавек творчы, надзелены звыштонкім бачаннем свету, адораны глыбока эмацыйным успрыманням рэчаіснасці, валодае ўнікальным дарам адчування сутнаснага, існага нават у самай зямной форме быцця. Таму хочацца заўважыць, што паэтычная натура можа быць вельмі блізкай да разумення і вытлумачэння тых сакральных сувязей, якімі поўніцца наш зямны свет.

Літаратура, і ў тым ліку паэзія, дастаткова засведчылі сваю вернасць высокадухоўным ідэалам, многія з якіх бяруць свой выток з хрысціянскага вучэння. Таму абсалютна натуральна, што выяўленне храма як месца знакавага, сакральнага ў жыцці асобнага чалавека ці народа ўцэлым – адна са сталых літаратурных традыцый.

Аналізуючы набыткі літаратуры ў гэтым рэчышчы, даследчык І.Багдановіч указвае на дзве ідэйна-стылёвыя дамінанты, якія рэалізаваліся на працягу XX ст. у беларускай паэзіі: *“Храм як сімвал духоўнага ўзвышэння над заземленым матэрыяльным бытам і Храм як канкрэтная Святыня, апаэтызаваная з мэтай падкрэсліць яе асаблівае гісторыка-пазнаваўчае альбо культурна-эстэтычнае значэнне”*.

Зварот да канкрэтных твораў сучасных беларускіх аўтараў сапраўды дае магчымасць бачыць дастаткова розныя ракурсы мастацкага адлюстравання святыні і разнастайнасць іх паэтычнага выяўлення.

Горад Гродна невыпадкова называюць горадам храмаў і старажытнасцей. Веліччу сваіх цэркваў і касцёлаў Гродзеншчына здаўна ўражвае і прыцягвае вернікаў і проста неабыякавых да Боскага характава людзей. А славытыя святыні гродзенскай зямлі даўно прызнаны не толькі высокамастацкім узорам дойлідства, яны самі сталі аб’ектам мастацтва, натхніўшы на тварэнне сродкамі паэтычнага слова самых розных па сваім творчым вопыце аўтараў.

Як сведчаць назіранні, самы пашыраны аб’ект паэтычнага захаплення – адзін са старажытных гістарычных помнікаў гродзенскай зямлі – Каложская царква. Яна стала яе душой, яе гісторыяй, яе лёсам.

Можна толькі здзіўляцца, як дастаткова сціплы, някідкі ў сваім убранстве, далёка не пампезны храмавы будынак можа вылучаць столькі дабрадайнасці, выклікаць душэўную узрушанасць і адчуванне магутнай сілы Богага абаронства. Падобнае мог зведаць кожны, хто хоць раз судакрануўся з гэтым цудатворна-сакральным месцам.

У гродзенскіх пісьменнікаў Каложа – адзін з самых улюбёных паэтычных вобразаў. Уражвае, з якой любасцю, з якой глыбінёй ўспрыняцца сутыкаешся, чытаючы радкі, прысвечаныя гэтаму праваслаўнаму храму:

Каложа-
камень і крыж.
Цуд гэты звыш.
Цуд гэты выдумаў Бог.
Так чалавек бы не змог.

Такімі прачулымі радкамі адгукаецца на хараство нашага храма паэтка Д.Бічэль. У яе невялікім вершы сапраўды “кожнае слова гучыць як адкрыццё вялікай таямніцы, стварэнне якой падуладна толькі Творцу ўсяго існага” (А.Петрушкевіч).

Іншая аўтарка бачыць у Каложскім храме ахову і выратаванне для сябе і для ўсіх, хто цягнецца душой да Бога:

Каложа — ахоўніца лёсаў нашых
Каложа — выратавальніца душаў нашых
Яна нібы крыло — у Неба.

– сцвярджае Ала Нікіпорчык.

Магчыма іменна жаночая паэтычная сутнасць дапамагае ў значнай ступені спасцігнуць сілу таго дабратворнага ўплыву, які адчуваецца кожным пры наведванні гэтага храма. Тут чалавек здольны ўладкаваць парушаную душэўную раўнавагу, правесці шчырую размову з Богам; тут можа нарадзіцца сапраўднае спасціжэнне, для чаго варта жыць чалавеку. У значнай ступені такую думку выяўляе верш Ганны Аўчыннікавай “Каложа”.

Нягледзячы на рознасць паэтычнага ўспрымання святыні, хочацца адзначыць, што ў сучасных аўтараў ёсць адно падабенства: у іх творах мы не знаходзім апісальнасці, згадкі пра вонкавы ці унутраны выгляд храма. Аўтары засяроджаны не на перадачы знешніх адзнак, а на тым выратавальна-ачышчальным уздзеянні, якое нясе ў сабе кожная яго дэталі і паасобку, і ўцэлым.

Другая святыня і гонар Гродзеншчыны знаходзіцца ў мястэчку Жыровічы. Гэта праваслаўны мужчынскі стаўрапігіяльны манастыр, што быў заснаваны на месцы цудоўнага з’яўлення Жыровіцкага абраза Божай Маці.

Знакавасць гэтых мясцін прачула падкрэсліла ў сваіх вершаваных радках знакамітая беларуская паэтка-пакутніца Ларыса Геніюш:

Жыровічы — святы для нас куточак,
Дзе цэрквы ў неба вежы узнялі.
На дрэве Маці Божай абразочак —
Благаслаўленне для маёй зямлі...

Як вядома, верш быў напісаны пасля наведвання Л. Геніюш Жыровіч на свята Жыровіцкага абраза Божай Маці яшчэ ў 1981 годзе. Пра свае ўражанні паэтка пісала многім сваім сябрам, настолькі яна была ўзрушана і ашчасліўлена гэтай паездкай. А свае пачуцці яна звывала ўклала ў яшчэ адзін верш, што збярогся і дайшоў да нас дзякуючы руплівасці і клопату іншых беларускіх творцаў, прыхільнікаў яе таленту:

Прыехаць у Жырава лёс мне выпаў,
Дождж хрысціць голаў грэшную маю.
І я пад голлем шматвяковай ліпы
Пілігрымам сціплым сцішана стаю.

Паэтка знаходзіць простыя і ў той жа час вельмі прачулыя словы, каб і распавесці пра ўбачанае, і перадаць свой трапяткі стан душы ад судакранання са святыняй:

Адданасцю стукочуць нашы сэрцы
З крыніц благаславенных праўду піць.
Мінуласці святой з зямлі не сцерці
І веры ў Бога ў сэрцы не спыніць.

Толькі такое, напоўненае любоўю да Бога і да сваіх бліжніх паэтычнае сэрца магло скласці такую глыбока шчырую малітву за ўсё жывое на гэтай зямлі:

Хай будзе мір, і згода будзе ўсюды.
Ды калі грозьбай азарыцца сінь, —
Нашай зямлі, дастойнай Тваіх цудаў,
Ў сваёй апецы, Божа, не пакінь!

Словы верша Л.Геніюш не выпадкова напамінаюць пра хісткасць міру і спакою на беларускіх землях. Часта ў храмах не толькі слалі малітвы Усявышняму, але і бараніліся за яго моцнымі сценамі ад нападу ворагаў. Ёсць на гродзенскай зямлі і такія святыні. Прыклад таму, Сынкавіцкая царква-крэпасць, што грозным напамінам пра мінулыя войны ўзвышаецца ў адным з маляўнічых куточкаў Гродзеншчыны.

Нібы аддаючы ёй свой сыноўні доўг, ствараюць вобраз святыні беларускай зямлі мужчыны-паэты, для якіх яна яшчэ і напамін аб іх малой радзіме – Зэльвеншчыне. У вершах Юркі Голуба “Сынкавіцкая царква”, Міхася Скоблы “У Сынкавічах” выказваецца бязмежная павага гэтаму старажытнаму помніку-храму. Але і гучыць заклапочанасць, што Шлях да Храма не стаў пратораным (“па цвінтарнай маларослай траве малачай неабачліва скача”) шляхам. І відаць яшчэ трэба не мала агульных высілкаў, каб пераадолець “глыбокія віры нацыянальнага бяспамяцтва” (І.Багдановіч). Не з меншай сілай гучыць у вершах гродзенскіх паэтаў перакананне ў непахіснасці рукатворнага цуда, асвечанага прысутнасцю Усявышняга:

Але не адужаў яшчэ
ашчэраны часу бульдозер
падкапацца пад мур
Сынкавіцкай царквы. (Ю.Голуб)

У кнізе Архімандрыта Рафаіла “Хрысціянства і мадэрнізм” (1999) ёсць вельмі знакавыя словы пра сутнасць Храма як святыні: “Храм – гэта ікона Неба, храм – месца нябачнай прысутнасці Божай, поле Божых сіл і энергій...У храме бесперапынна льюцца, як хвалі ракі, песнаапенні Анёлаў, іх нябесны харал чуе чалавечая душа, пагружаная ў малітву, храм напайняе духоўны свет, нябачны для постага вока, але бачны чалавечым сэрцам, якое абмыта слязамі пакаяння”. У сваім пакланенні храму чалавек наўрад ці здольны фальшывіць, прытварацца. Магчыма таму ўсе падобныя вершы кранаюць сваёй непасрэднасцю. Можа быць паэтычнае слова не можа перадаць усяго тэалагічнага сэнсу ў інтэрпрэтацыі

святыні, але любы зварот чалавека да светлага аблічча храма, “Дома Божага”, – гэта крок да духоўнага ачышчэння асобы, далучэння да вечных і мудрых Божых ісцін.

... У шматзначнай задуменнасці цягнуць у веснавы блакіт неба свае купалы велічныя гродзенскія храмы: Свята-Пакроўскі кафедральны сабор, Свята-Уладзімірская царква, Свята-Марфінская царква, царква Ражства Прасвятой Багародзіцы, храм у гонар Сабора ўсіх Беларускіх святых. Яны вабяць вернікаў, вабяць любога высокадухоўнага чалавека, спрыяючы іх далучэнню да тайны Богапазнання.

Тарасава С.М.

ФАЛЬКЛОРНАЯ «ЦЫТАТА» Ў КАНОНЕ ЖАНРУ ПАЭМЫ

Праблема ўзаемадзеяння народнай творчасці і літаратуры неаднаразова разглядалася навукоўцамі на самых розных узроўнях.

Несумненным прызнаецца ўплыў фальклору на развіццё многіх літаратурных жанраў, у тым ліку паэмы, якая, па сведчанні навукоўцаў, як “ні адзін жанр сучаснай літаратуры не ўрастае так у сіваю даўніну тысячагоддзяў” (М.Арочка) і “глыбока ўваходзіць сваімі каранямі ў вусную народную творчасць” (А.Сакалоў).

Сваімі асноўнымі катэгорыямі паэма ў многім абавязана фальклору: “Паэма – жанр эпіка-патэтычны. Такой яна была ў зародку, у народнай паэзіі, як гераічная песня, такой заставалася ў часы антычнасці, у сярэднія вякі, у новую эпоху, такой яна застаецца і ў наш час” [8, с.12].

Уплыў народнай творчасці на жанр паэмы адчувальны на розных узроўнях: стылістычным, змястоўным, жанрава-кампазіцыйным, а таксама на этычных і эстэтычных прынцыпах пісьменніка, яго светапоглядных уяўленнях.

Спалучэнне адзнак, што належаць да розных мастацкіх сістэм – фальклорнай і літаратурнай бачыцца заканамернай з’явай, вызначанай прынцыпамі новай стадыі паэтыкі, якая бярэ свай пачатак з к.ХVIII- пач.ХІХ стагоддзяў. Менавіта ў гэты час фальклор становіцца асабліва запатрабаваны пісьменнікамі розных мастацкіх напрамкаў і актыўна пранікае ў мастацкую канструкцыю твора.

Так паэма “Тарас на Парнасе” дае адзін з першых прыкладаў выкарыстання разнастайных прыёмаў і сродкаў, выпрацаваных вуснай народнай творчасцю: фальклорны алегарызм, вобразная сімволіка, паэтычныя тропы. Раскрыццю ідэйнага зместу паэмы садзейнічаюць элементы розных фальклорных жанраў, у прыватнасці казкі.

Кіруючыся наказам М.Багдановіча, заяўленым у артыкуле “Забыты шлях”: “мы можам жыўцом браць з народных песняў тыя скарбы, аб каторых была мова вышэй, - браць і ўстаўляць у свае вершы” [2, с.201], беларускія аўтары твораў паэмнага жанру адныя з першых звярнуліся да рэалізацыі паэтавай ідэі. Тым больш, што ўзор такой своеасаблівай формы ўзаемадзеяння таксама ўжо склаўся ў літаратуры ХІХ стагоддзя, у вершаваных аповесцях В.Дуніна-Марцінкевіча, які багата ўводзіў у свае творы этнаграфічнага і фальклорнага матэрыялу – вобразы, сюжэты народных казак, легенд, песень. Відавочна: усё названае не з’яўляецца пасіўнай часткай, аўтар падпарадкоўвае яго сваім эстэтычным і паэтычным прынцыпам.

Непасрэдна адштурхоўваючыся ад Багдановічавай пазіцыі “браць і ўстаўляць”, па-свойму выяўляе яе ў сваім паэмным трыпціху Ул.Дубоўка, які даў прыклад як “дастасоўваць сумарныя вымярэнні народнага вопыту шматзначна да самых актуальных праблем сучаснасці” [1, с.103].

Вопыт пісьменнікаў-класікаў у плане звароту да вуснай народнай творчасці, менавіта ў форме фальклорнага “цытавання”, аказаўся прыдатным для творцаў пазнейшага часу, што прылучыліся да развіцця паэмнага жанру ў беларускай літаратуры. Пісьменнікаў, што належаць да розных мастацкіх напрамкаў, яднаюць агульныя рысы: іх хвалюе эстэтычная прырода нацыянальнай мастацкай традыцыі, філасофская накіраванасць зместу народнай творчасці.

Вопыт мінулага часу і сучаснасць у паэмах такіх майстроў слова, як Ніл Гілевіч, Васіль Зуёнак, Рыгор Барадулін, аказаліся здольнымі да ўзаемапранікнення; паяднанне гэтых двух паняццяў у межах аднаго твора характарызуе не толькі аўтарскую філасофска-светапоглядную думку, але і знаходзіць выяўленне ў вобразнай структуры паэм, іх унутранай арганізацыі.

Адметны прыклад выкарыстання фальклорнай “цытаты” выяўляецца ў паэме Ніла Гілевіча “ А дзе ж тая крынічанька”, якая “свядома нацэлена на сцвярджанне высокай самацэннасці духоўных першаасноў народа і ў першую

чаргу народнапесеннай эстэтыкі” [1,с.302]. Для выяўлення дадзенай думкі ў апавядальна-падзейную форму паэмы аўтарам уключаны дзве народныя песні “А на гары ялушачка...” і “Казачэнька мой міленькі...”, гучыць у творы прыглушаны матыў яшчэ адной, вынесенай у яго назву. Паэма аказваецца прасякнута моцнай лірычнай плынню, якая праяўляецца не ў разгорнутых маналогах героя, а ў народнай песні, што можа куды глыбей выказаць стан душы, перажыванні, пачуцці.

Выкарыстоўвае аўтар фальклорную “цытату” і як спосаб раскрыцця характару сваіх персанажаў: менавіта песня дапамагае герою, збіральніку народных скарбаў, убачыць душэўнае хараство дзяўчыны, ацаніць яе прыродны розум, мудрасць, далікатнасць натуры.

Творчасць іншага прызнанага майстра паэмнага жанру не выпадкова характарызуецца навукоўцамі так: “Наследаванне фальклорным традыцыям характэрна для многіх твораў В.Зуёнка, у яго вершах і паэмах натуральна зліваецца індывідуальна-аўтарскае і народнае...”[6, с.162]. Выказванне можна адназначна аднесці і да паэмы “Сяліба”, прысвечанай выяўленню актуальнай грамадскай праблемы адносінаў чалавека і прыроды і далучанай да яе праблемы духоўнасці сучаснага грамадства. У рэчышчы апошняй і варта разглядаць выкарыстанне аўтарам у творы жанру гукальнай вяснянкі:

Ты, пчолачка,
Пчолка ярая!
Ты вылеці за мора,
Ты вынесі ключыкі,
Ключыкі залатыя... [7, с.300]

Згаданая песня суадносіцца ў паэме з вобразам дзяўчыны асобы паэтычнай, здольнай адчуваць і мысліць. Пазітыўны вобраз пчалы ў народнай песні кідае такі ж станоўчы водсвет і на вобраз гераіні, дапамагае нам адчуць яе душэўны стан. Таму можна цалкам згадзіцца з думкай даследчыка, што “шырокае выкарыстанне народна-паэтычных матываў (побач з суб’ектыўна-асабістым спосабам падачы матэрыялу) у значнай ступені ўздзейнічае на агульную лірызацыю паэмнага палатна”. [6, с.162]

У паэме “Лукам’е” В.Зуёнка функцыянальная роля “фальклорнай цытаты” прыкметна змяняецца. Твор, звернуты да адлюстравання падзей далёкага XV ст., у той жа час ён дазваляе ўнікнуць у дастаткова шырокае кола гістарычных і агульначалавечых праблем. Аўтар, выяўляючы асноўныя канфлікты часу, малюючы жорсткі і бязлітасны свет людзей, процістаўляе яму свет прыроды, у якім, адзіным, захавалася адвечная гармонія чалавека і прыродных стыхій. В.Зуёнак узнаўляе ў паэме старажытнае свята Купалля, падрабязна апісваючы дэталі купальскага рытуалу, важнай часткай якога з’яўляецца замова агню:

Бацюхна Зніч,
Агню пазыч, -
Полымем выпякаць,
Іскрамі вышчыкаць,
Сілу ведзміну

Адсякаць. [7, с.250]

Як вядома, у народнай паэзіі замова, з'яўляючыся неад'емнай часткай акту абрада, выконвае сакральную функцыю, яе задача ўздзейнічаць на адушаўлённыя сілы быцця. Паэма В.Зуёнка адметная тым, што жанр замовы захаваў сваё асноўнае значэнне ў змесце твора, але ён жа набыў і іншую функцыю – эстэтычную, стаўшы жанрам, праз які аўтар выявіў свой мастацкі спосаб бачання і разумення рэчаіснасці. Замова агню – і частка абрада, які ўзнаўляе ў творы аўтар, і мастацкі вобраз, які дапамагае аўтару “арганічна ўжывацца ў далёкую эпоху, у асаблівасці жыцця і побыту, псіхалогіі, светаадчування людзей таго часу” [5, с.18].

Рыгор Барадулін з'яўляецца яшчэ адным прадстаўніком пакалення, якое вылучае, па азначэнні М.Арочки, “непрыхаваная нацэленасць на паэтызацыю ўсяго таго “незамучонага”, што можна і сёння скарыстаць у якасці аднаго з істотных духоўных арыенціраў” [1, с.303].

Як сведчаць творы пісьменніка, з самага пачатку паэтычнай дзейнасці яе духоўнай асновай становіцца народная творчасць. “Паэзія Рыгора Барадуліна становіцца нібы своеасаблівай хрэстаматыяй, па якой можна вывучаць фальклор. Мы бачым, што народныя песні, казкі, легенды, прымаўкі, прыказкі, загадкі шырока ўваходзяць у яго творчасць у ранні перыяд” [5, с.101.].

Паэмы Р.Барадуліна таксама з'яўляюцца ўзорам арыгінальнага камбінавання аўтарскага і фальклорнага матэрыялу, якія арганічна дапаўняюць адзін аднаго. Галоўнае, што ўдаецца пісьменніку, захаваўшы адметнасць жанраў народнай творчасці, іх стылёвыя адзнакі, стварыць свае унікальныя паэмныя канструкцыі, у якой два ўспрымання свету выступаюць як выяўленне мастацкага цэлага.

Функцыянальная роля фальклорнай “цытаты” ў паэмах пісьменніка дастаткова разнастайная.

Гэта і спосаб раскрыцця характару лірычнага героя (паэма “Вяртанне ў першы снег”), які, як найдаражэйшую каштоўнасць, трымае ў памяці не толькі вобразы роднага дому, блізкіх людзей, але і некранутую чысціню, маральную дасканаласць дзіцячага свету, што захаваўся ў прыказках, загадках, забаўлялках.

Сустрэаем у паэмах Р.Барадуліна фальклорнае “цытаванне”, што служыць сродкам выяўлення псіхалагічнага стану героя. Такая адзнака назіраецца ў самай трагічнай па змесце паэме пісьменніка “Блакада”. Душэўны боль, трывогу, горыч жанчыны, якая страціла мужа, перадае галашэнне:

А мой Іваначка,
Набудзілася я цябе,
А цяпер
Цябе дуб караніць... [3, с.67]

Гэтую ж місію выконвае і жанр песні, што і падкрэслена адным з даследчыкаў: “Песні, што арганічна ўплятаюцца ў барадулінскія творы, -

самыя розныя па відах, па настраёвасці, гледзячы аб чым ідзе гутарка ў вершы ці паэме” [5, с.102].

Паэмы Р.Барадуліна выяўляюць яшчэ адну своеасаблівую функцыю фальклорнай “цытаты” – яна “жывіць гумарыстычна-сатырычную плынь” (А.Астраух), пра што сведчыць паэма “Смаргонская акадэмія”. Сатырычны твор ўдала аб’яднаў у сабе і індывідуальна-аўтарскае, і народнае, што ўвасоблена ў розных жанрах вуснай народнай творчасці: прыпеўкі (“Цыган бацька, цыган я, // Улавілі салаўя.// Бацька ў пуню,// А я ў ток,// Бацьку ўбілі, а я ўцёк!”) [3,с.86], дражнілкі (“Мядзведзь,мядзведзь,// Не ўмеў сядзець,// Пакуль навучыўся,// Хадзіць забыўся.”) [3,с.87], кляцьба (“ – Каб учарнела ты(каб!), як саган!// - Каб спаў з табою стары цыган!”) [3,с.89].

Дасціпнасць, трапнасць ацэнак, што выяўляе народны гумар, дазваляюць паэту не толькі выявіць асноўную думку паэмы, заключаную ў адмаўленні любога насілля і прыгнёту, але і паказаць эстэтычную вартасць народнай смехавой культуры.

Як сведчаць назіранні, узровень узаемадзеяння фальклорнага і літаратурнага матэрыялу ў жанры паэмы мае сталыя традыцыі і працягвае сваё развіццё ў творах сучасных аўтараў. Адною з форм узаемадзеяння народнай творчасці і літаратуры з’яўляецца выкарыстанне фальклорнай “цытаты”, якая умела ўводзіцца аўтарамі ў змест твора і з’яўляецца шматфункцыянальным сродкам.

Аўтары паэм больш часта звяртаюцца да выкарыстання ў сваіх творах паэтычных жанраў фальклору: песень, замоў, прыпевак і інш., у якіх дамінуе лірычная плынь. Так фальклорная “цытата” дае знакавыя магчымасці для ўнясення ў кананічную форму паэмы суб’ектыўна-лірычнага пачатку, што актыўна садзейнічае дэкананізацыі паэмнага жанра.

Спіс выкарыстаных крыніц:

9. Арочка М. Беларуская савецкая паэма.- Мінск, 1979.-336 с.
10. Багдановіч М. Забыты шлях // Багдановіч М. Шыпшына: Вершы, аповяданні, нарысы, крытыка, публіцыстыка.- Мінск, 1991.-С.198-203.
11. Барадулін Р. Збор твораў. Т.3.Паэмы, вершы.- Мінск, 1999.-335 с.
12. Гарэлік Л. Зямля бацькоў дала мне права: Станаўленне творчай індывідуальнасці Рыгора Барадуліна.-Мінск, 1983.-128 с.
13. Гніламёдаў Ул. “ І ўсіх працягаў я – пачатак”: Паэтычны эпас Васіля Зуёнка “Пяцірэчча”// Роднае слова.- 1995.- №6.-С.8-21.
14. Заяц Н. “Пяць рэчак з крыніцы маёй...” (паэмны цыкл В.Зуёнка “Пяцірэчча”) // Польшча.- 2005.-№6.- С.157-177.
15. Зуёнак В. Жніўны дзень: Выбранае.- Мінск, 1985.-351с.
16. Лазарук М. Станаўленне беларускай паэмы. (Жанр паэмы і некаторыя асаблівасці развіцця беларускай літаратуры ў першай палавіне XIX ст.)- Мінск, 1968.- 200с.